

Temat: Antynomie myśli barokowej.

1. Światopogląd barokowy oparty na niepokojach człowieka XVII wieku.

- poczucie niestabilności świata nieskończonego w swej wielkości (makrokosmos) i małości (mikrokosmos)
- **małość człowieka** wobec nieskończoności czasu i przestrzeni (popularność motywu vanitas)
- zagubienie w świecie wojen, konfliktów religijnych, ponownej epidemii dżumy
- niepewność w świecie, przeżywającym zmierzch autorytetu władzy
- niezrozumienie przez zwykłego człowieka nowych odkryć i wynalazków naukowych - nieoswojenie z nowym, naukowym widzeniem świata, zupełnie innym niż geocentryzm
- brak oparcia w religii w wyniku podziału świata chrześcijańskiego na katolicyzm i protestantyzm

Skutki:

- kryzys antropocentryzmu i wiary, że człowiek jest panem wszechświata,
- powrót do średniowiecznego teocentryzmu, szukanie bezpieczeństwa w Bogu
- przywiązywanie większej wagi do spraw duchowych i ostatecznych (memento mori), ale i szukanie zapomnienia w radości życia doczesnego (carpe diem)

2. Filozofia baroku

- współistnienie poszukiwań naukowych opartych na możliwościach ludzkiego rozumu i jednocześnie zainteresowanie pytaniami natury egzystencjalnej o sens życia i kondycję człowieka (nauka i metafizyka)
- poznawanie świata **metafizycznego** przy pomocy **rozumu** - antynomia (przeciwieństwo)

a) Kartezjusz - René Descartes (1596–1650)

René Descartes (Kartezjusz), Jan Baptist Weenix, 1647–1649, olej na płótnie, Centraal Museum, Utrecht, domena publiczna

Francuski uczony, jeden z najwybitniejszych myślicieli epoki baroku. Studiował inżynierię wojskową, prawo i medycynę. Poza wymienionymi dyscyplinami zajmował się filozofią, matematyką, fizyką (np. optyką i mechaniką), astronomią oraz chemią. W każdej z tych dziedzin dążył do racjonalnego dochodzenia do prawdy, ponieważ uważał rozum za najdoskonalsze narzędzie.

Jego dokonania to m.in.: prawo załamania i odbicia światła, zasada zachowania pędu, zbudowanie podstaw geometrii analitycznej, rachunku różniczkowego itp., a także wprowadzenie takich terminów, jak *funkcja* i *liczby urojone*.

W swych dziełach Kartezjusz wypowiedział się również na tematy związane z religią. Przykładem jest najsłynniejsza praca Kartezjusza, czyli *Rozprawa o metodzie* (1637).

Poglądy Kartezjusza

Kartezjusz zdobył się na wielki eksperyment myślowy - postanowił poddać wątpieniu wszelkie ustalenia i oczywistości, w nadziei, że znajdzie twierdzenie, które wreszcie oprze się wątpieniu.

Można zwątpić w istnienie świata zewnętrznego, można odrzucić prawa logiki i matematyki, można nie wypowiadać się na temat istnienia Boga - ale pozostaje jeden niezbywalny akt świadomości - świadomość myślenia. Nawet jeśli wątpię, to przecież myślę. W "Rozprawie o metodzie" padają słynne słowa: "**Cogito ergo sum**" - **myślę, więc jestem**. To jest zdaniem Kartezjusza poszukiwane twierdzenie, w które nie sposób zwątpić.

Jeśli człowiek już wie, że istnieje, to pozostaje pytanie: czym jest. Jest "rzeczą myślącą" - powiada Kartezjusz, istotą, w mocy której jest chcieć, nie chcieć, wątpić, myśleć. Wątpienie jednak jest czymś niedoskonałym, dlatego **człowiek okazuje się istotą niedoskonałą**. Kartezjusz stwierdza, że istota niedoskonała nie może być przyczyną istoty doskonałej. Zatem jest odwrotnie - **Bóg, istota doskonała**, jest "przyczyną" - stwórcą ludzi, czyli istot niedoskonałych.

W ten sposób Kartezjusz **dowiodł w sposób rozumowy istnienia Boga**, a ponieważ Bóg jest istotą doskonałą, to niemożliwe jest, by chciał filozofa oszukiwać lub skazać na nieustanne wątpienie. Kartezjusz stwierdza, że jest to wystarczająca gwarancja tego, by zaufać własnemu rozumowi. W ten sposób "prawdomówność" Boga umożliwia człowiekowi poznanie świata.

Kartezjusz jest twórcą **racjonalizmu** - nurtu w filozofii, uznającego za jedyne narzędzie poznania rozum.

- **rozum - dowodem na istnienie człowieka: "myślę, więc jestem"**
- **wątpienie - dowodem na niedoskonałość człowieka**
- **niedoskonałość człowieka - dowodem na doskonałość Boga**
- **rozum jedynym narzędziem poznania świata i Boga**

b) Blaise Pascal

Frontispis (strona znajdująca się przed kartą tytułową) w edycji dzieł Pascala wydanych w 1779 roku – zawiera rycinę z podobizną autora, domena publiczna

Francuski uczony. Już w dzieciństwie wykazywał niezwykle zdolności, zwłaszcza w zakresie przedmiotów ścisłych. Zasłużył się przede wszystkim w matematyce, fizyce i filozofii. W swym krótkim życiu (39 lat), wypełnionym chorobami, dokonał odkryć, które miały wpływ na rozwój wymienionych dziedzin. To on jest twórcą tzw. trójkąta Pascala, to on dał podstawy teorii prawdopodobieństwa, zbudował prototyp kalkulatora, współtworzył podwaliny rachunku różniczkowego i całkowego, udowodnił możliwość istnienia próżni, dał podstawy do opracowania skali barometru (do dziś ciśnienie mierzymy w paskalach!). Ogromna wiedza nie przeszkadzała mu w przekonaniu, że umysł człowieka jest bardzo ograniczony. Wynikało to m.in. z wyznawania jansenizmu, czyli doktryny chrześcijańskiej podkreślającej zepsucie natury ludzkiej.

Zakład Pascala

Mimo akcentowania bezmiaru ludzkiej niewiedzy Pascal przeprowadził logiczny dowód, w którym wykazał, że warto wierzyć w Boga. Ten ciąg myślowy nazywany jest **zakładem Pascala (grą Pascala)**.

Pascal uznał, że są dwa podstawowe założenia: Bóg istnieje / Bóg nie istnieje. Niezależnie od tego, która z hipotez jest prawdziwa, człowiek ma dwie możliwości zachowania się wobec owego problemu: albo wierzyć w Boga, albo w Niego nie wierzyć. Konsekwencją wiary są pewne praktyki religijne, np. uczestnictwo w obrzędach, modlitwa, jałmużna, konsekwencją braku wiary – odrzucenie tych sposobów postępowania. Jeżeli po śmierci okaże się, że Bóg istnieje, zyskujemy wieczność, jeśli okaże się, że nie istnieje - niewiele tracimy. Niewiara natomiast nie daje żadnych zysków, a grozi wiecznym potępieniem w przypadku, gdyby okazało się, że Bóg istnieje.

Z tego rachunku Pascal wysnuł, oczywisty dla niego, wniosek: **opłaca się wierzyć w Boga!**

Trzcina myśląca

" Człowiek jest tylko trzcina, najwątliwszą w przyrodzie, ale trzcina myślącą. Nie potrzeba, iżby cały wszechświat uzbroił się, aby go zmiażdżyć: mgła, kropla wody wystarczy, aby go zabić. Ale, gdyby nawet wszechświat go zmiażdżył, człowiek byłby i tak czymś szlachetniejszym, niż to, co go zabija, ponieważ wie, że umiera, i zna przemoc, którą wszechświat ma nad nim. Wszechświat nie wie nic.

Cała nasza godność spoczywa tedy w myśli. Stamtąd trzeba nam się wywodzić, a nie z przestrzeni i czasu, których nie umielibyśmy zapełnić. Silmy się tedy dobrze myśleć: oto zasada moralności".

- **opłacalność wiary w Boga - rachunek strat i zysków**
- **człowiek jako "myśląca trzcina" - słaby, ale myślący, świadomy siebie**
- **myślenie to źródło godności człowieka**

3. Barokowy światopogląd.

- **Zapoznaj się z poniższym wierszem barokowego poety**

Wacław Potocki, *Człowiek*

Co jest głowa? Gęstego pełen garniec błota.
Co nos? Odchód plugastwa, że mówić sromota.

Oczy? Bańki łez, które rzewnym płaczem cedzą,
ledwie się o frasunku od serca dowiedzą.
Cóż uszy? Dziury na wiatr. Gęba? Do wychodu.
Brzuch? Beczka pełna gnoju i zgniłego smrodu.

I czegoż się tedy, z czego, głupi, pysznisz, człecze?
I stąd cię śmierć do grobu leda w dzień wywlecze,
gdzie dogniesz do ostatka. Ani z tobą dary
I tytuły fortuny nie pójdą na mary.
Inszy się rozpościerać w tym będzie po tobie,
a ty, jakoś był ziemią, ziemią będziesz w grobie.

- zapoznaj się z motywami wanitatywnymi w sztuce, spróbuj je dostrzec na poniższych obrazach barokowych:

Obraz anonimowego twórcy, Memento mori, XVIII w.

Barokowa koncepcja człowieka:

- krótkość i kruchość życia
- marność i grzeszność człowieka wobec potęgi Boga
- człowiek istotą niedoskonałą, nicością
- człowiek posiada rozum, który staje się dla niego źródłem refleksji nad sobą
- człowiek jest świadomy swego losu
- nie jest w stanie poznać rzeczywistości (świata, kosmosu)
- intruz w kosmosie, skazany na domysły dotyczące jego roli w kosmosie
- nie panuje nad swoim losem (życiem)
- przypomina skazańca (życie jest oczekiwaniem na wyrok śmierci)
- życie samo w sobie jest absurdalne
- niekonsekwentny, sprzeczny sam w sobie - szuka ukojenia w Bogu i jednocześnie w światowych rozkoszach

Barokowa koncepcja świata

- Jest niepoznawalny
- Zawsze pozostanie dla człowieka zagadką nie do rozwiązania
- Jest nieskończony (umysł ludzki nie jest w stanie go pojąć)
- Łączy dwie nieskończoności (makrokosmos i mikrokosmos)
- Znajduje się poza władzą człowieka (jest bytem samoistnym, samodzielnym)
- Jest nicością (kosmos jest próżnią)
- Jest wrogiem człowieka

Barokowa koncepcja Boga:

- Jest tajemnicą dla człowieka, potęgą
- Sposób jego istnienia pozostaje dla człowieka zagadką
- Jego istnienie staje się warunkiem spokojnego życia doczesnego (np. wiara w Boga zmniejsza lęk człowieka przed śmiercią, oczekiwanie na wyrok nabiera głębszego sensu egzystencjalnego)
- Religia staje się dla człowieka jedynym (prawdziwym) pocieszeniem
- Wiara sprawia, że ludzkie życie nabiera sensu
- Religia wyrabia w człowieku potrzebę doskonalenia się